

İSTANBUL SİLÜETİNİN VAZGEÇİLMEZİ

KIZ KULESİ

Vildan Göksoy Özkan¹

İstanbul Boğazı'nın Marmara Denizi'ne açıldığı yerde, Anadolu yakasına yakın, Salacak kıyısına 100 metre mesafede, kayalıklar üzerine yapılmış bir kuledir. Yapılış tarihi ve gâyesi hakkında çeşitli söylentiler vardır. Milattan önce 410 yılında, Atinalı kumandan Alkhibiades, Kapıdağ Yarımadası'ndaki Kyzikos zaferinden sonra buraya, Karadeniz'den gelen gemileri kontrol altında bulundurmak amacıyla bir gümrük yeri yaptırmıştır.

12. yüzyılda Bizans İmparatoru I.Manuel Komnenos (1143-1180) aynı yerde yaptırdığı kule ile Sarayburnu'nda Bizans içkalesinin önünde bulunan Mangana Kulesi arasında zincir gerdirerek, boğazı kapatmıştır. Kız Kulesi ile kara arasındaki sığ kısmı da sağlam bir duvarla kale gibi kapatmıştır. Zincirin ağırlığı kulelere zarar vermesin diye, denizde muayyen aralıklarla ahşap salları geçirilmiştir.

Bir söylentiye göre I.Manuel Komnenos'un, damatlığa lâyık görmediği Leandra'yı bu kuleye hapsettiği söylenir. Bu bakımdan Kule, Leandra Kulesi diye de adlandırılır. Ayrıca, tepesinde öküz kitabeli mermer heykel olduğu için Damalis (Öküz Kulesi) veya küçük kule anlamına gelen Arkala (greklerin tabiriyle Arkla) isimleri ile de anılır. "Atinalı general Hares, sevgili karısının hâtirasına yapmıştır" veya "Konstantin, falcının kehanetinden kızını korumak için yapmıştır" gibi söylentiler de yaygındır.

Evliya Çelebi, Kız Kulesi'nin Battal Gazi ile ilgisinden şöyle bahseder: Battal Gazi tam yedi sene Salacak'da konaklar, buraları imar eder. Sonra Şam seferine çıkar. Bunu fırsat bilen Üsküdar Tekfuru hazinesini ve kızını evvelce yaptırmış olduğu bu kuleye kaçıtır. Şam'dan zaferle dönen Battal Gazi 100 askeriyle Üsküdar'ı basar ve Tekfur'un kızıyla hazineye el koyar.

Fatih Sultan Mehmed, 1453'de İstanbul'u aldıktan sonra buraya bir nöbetçi birliği yerleştirmiş ve yapıyı sağlamlaştırmıştır. Her akşam yatsıdan sonra ve seher vakti, kulede mehter nöbet çalmağa başlamıştır. Bayramlarda ve padişahların tahta çıktıkları zaman sahil saraylarını ziyaretlerinde Kız Kulesi'nden top atışı yapılması gelenek haline gelmiştir.

1509'daki depremde yıkılan kulenin yerine yapılan yine ahşap olan kulede, III.Ahmed'in Sadrazamı, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa (1660-1730), Karadeniz ve Marmara'dan gelen gemilere geceleri yollarını göstermesi için zeytinyağı feneri

---

¹ Eczacı Uzmanı

koydurmuştur. Sıçrayan bir kıvılcımla 1720 yılında (1130 Receb ayı ortasında) kule yanmış, Damat İbrahim Paşa buraya derhal kâgir bir fener kulesi yaptırmıştır.

Tarihçi İzzî 1751-1752 olaylarını sayarken, I.Mahmut'un, Kızlarağası Beşir Ağa'yı buraya hapsedtiğinden bahseder. Ayrıca 1755 yılında Hekimoğlu Ali Paşa (1689-1758), III.Osman'ın buyruğu ile burada tutulmuş, Valide Sultan'ın araya girmesi ile cezası sürgüne çevrilmiştir.

1822 yılında İstanbul'daki veba salgınında, hastalar kısmen Kız Kulesi'nde kurulan mat'ûn hastanesinde tecrit edilmişlerdir. Burada vebalıların tedavisiyle Fransız Hekim M. Bulard görevlendirilmiştir. Bedi Şehsuvaroğlu bu tarihi 1836-1837 olarak işaret etmiştir. 1828'de eski biçiminin tamamıyla değiştirilerek yeniden yapıldığını belirten Takvim-i Vekâyi'nin 34. nüshasında şu satırlar bulunmaktadır:

“Üsküdar pîşegâhında (yakınında) kâin Kız Kulesi, deniz ile çevrili ve civarı açık olduğundan Asâkir-i Hâssa-i Şâhâne hastaları beyninde (arasında) şüpheli ve mat'ûn (vebalı) olanlara karargâh olmak üzere tahsis ve bu vakte değin vuku bulan 5 nefer mahâll-i mezkûrda ikaamet ile timar ve tedâvi olarak 2 neferi vefat edip 3 neferi sıhhat bulmuştur.”

Ayrıca 9 Muharrem 1254 (4 Nisan 1838) tarihli karantina lâyihasının ilk sayfasında *“Bundan akdem Kız Kulesi'nde kâin mat'ûn hastahanesinin tababet hidmetiyle müstahdem Fransa teb'asından Piyemonte'li hekim Anton (Antuan) Lago kullarının nizam-ı sıhhat ve usul-ü karantinanın kavaid-i külliyesini havi tertib ve tahrir eylediği lâyiha-i lâtifesinin hülasa tercümesidir”* denmiştir. Açıklamadan anladığımıza göre, 1838 senesinden önce Kız Kulesi'nde bir hastane vardır ve orada Antuan Lago doktorluk yapmıştır.

Ayrıca Hazine-i Evrak-Arşiv kayıtlarına göre, genellikle İstanbul'da çıkan veba vakaları için Maltepe Asker Hastanesi ayrılmış; fakat burası kâfi gelmediğinden Kız Kulesi de tecrit yeri olarak kullanılmıştır.

Yurdumuzda karantina mevzuatının 1838'deki uygulamalarından önce, ordu birliklerinin çoğunlukla yerleştirildikleri İstanbul'da, asker arasında görülen salgın hastalıklar, özellikle kolera ve veba musablarını (yâni bütün bulaşıcı hastalıklara yakalananları) tecrit ve tedâvi maksadıyla Maltepe Asker Hastanesi ve Kız Kulesi'nin kullanıldığı görülmektedir.

1832 yılında II.Mahmut tarafından kule onartılmış, 25 yıl sonra da 1857'de bina Fenerler İdaresi'ne verilmiştir. 1945'de ise İstanbul Liman Müdürlüğü'ne geçen kule, tekrar onarım görmüştür. Kulenin 1941 yılındaki hâlini İbrahim Hakkı Konyalı şöyle anlatıyor:

“Bugün gördüğümüz kulenin temelleri ve alt katın mühim kısımları Fatih devri yapısıdır. Kapısı mermer çerçevelidir. Üstünde madalyon şeklindeki mermer levhada sultan II.Mahmud'un Hattat Rasim'in kaleminden çıkmış 1832 M. ve (Adli) tavsifli tuğrası vardır.

Kulenin birinci katında içiçe iki oda, bir depo vardır. Buradan sekiz basamaklı bir merdivenle asıl kulenin kapısına çıkılır. Buradan ondört basamaklı bir merdivenle üçüncü kata çıkılır. Dörtköşe olan bu kattan dışarıya sekiz pencere açılır. Burada demir parmaklıklarla çevrilmiş gezinti yeri vardır. Bir üst kata tekrar onüç basamakla çıkılır. Üst tabakada iki kat halindedir.”

Kız kulesi bir müddet radar istasyonu olarak kullanılmıştır. Deniz taşımacılığı seyrüsefer emniyeti için kulede akşamları ışık yakılmış, sisli havalarda da sis düdüğü çalınmıştır. Ayrıca Harem ve Liman kılavuzluk istasyonlarının görüş mesâfesi kısa olduğu için, 1983 yılına kadar boğazdan geçen bütün gemileri 24 saat bildirme ve kontrol görevi, Denizcilik İşletmeleri'nin iki memuru tarafından yapılmıştır.

Bir dönem de kulede siyanür depolanmıştır. Üsküdar Belediyesi'nin yapıyı turistik tesis olarak planlama girişimiyle, İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi'nin 1992 yılında aldığı karar sonrası siyanürler, Tuzla'daki bir depoya taşınmıştır. 1994 yılında kule, Ulaştırma Bakanlığı'ndan, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na devredilmiştir.

1995 Temmuzunda Kız Kulesi'nin restorasyon ve işletme ihalesini 49 yıllığına özel bir şirket almıştır. Mevcut verilerini koruyup, mekana uygun işlevsel iç projesi oluşturulan yapının restorasyonu 5 yıl sürmüştür. Günümüzde 18 metre yüksekliğinde ve toplam 9 kattan oluşan kulenin, 5 katı hizmet amaçlı kullanılmaktadır. Gözetleme hizmetleri ise devam etmektedir.

2000 yılının Ekim ayında açılan Kız Kulesi'nin son işlevi de turistik hizmet olmuştur. Ziyaretçileri hem bu güzel binayı gezip görebilmekte hem de İstanbul'u o noktadan seyredebilmekte; yemek yerken ya da kahvesini yudumlarken, Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun İstanbul Destanı şiirindeki şu dizeleri hatırlayıp İstanbul'un tadını çıkarabilmektedir.

*İstanbul deyince aklıma kuleler gelir.
Ne zaman birinin resmini yapsam, öteki kıskanır.
Ama şu Kız Kulesi'nin aklı olsa,
Galata Kulesi'ne varır...
Bir sürü çocukları olur.*

K A Y N A K L A R

- 1) Akşit, İlhan: İstanbul; Sayfa: 18; Sandoz Yayınları no: 3; İst. 1981
- 2) Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi; Cilt 13; Sayfa: 285; İst. 1988
- 3) Efendi, Resmî Ahmed : I.Mahmud Devrinin Meşhur Başbelâsı Kızlarağası Beşir Ağa'ya Dair Bir Risâle; Sadeleştiren: Midhat Sertoğlu; Hayat Tarih Mecmuası; Ağustos 1974; Sayı: 8; Sayfa: 19
- 4) Evliya Çelebi Seyahatnâmesi; Cilt I; Sayfa: 326; Üçdal Neşriyat; İst.
- 5) İnciyan, P. G. : 18.Asırda İstanbul; Çeviren: Hrand. D. Andreasyon; İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Yayınları: 43; Sayfa: 136; İst. 1976 (1956 baskısı var)
- 6) İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi; Cilt IV; Sayfa: 2055-2057; Tercüman Gazetesi Kültür Yayını; İst. 1985
- 7) Karantina Layihâsı; Süleymaniye U. Kütüphanesi; Esat efendi Tasnifi; Kayıt No: 2482; 22 Varak, 9 Muharrem 1254
- 8) Kayra, Cahit : İstanbul, Mekanlar ve Zamanlar; Sayfa: 162; Ak Yayınları Kültür ve Sanat Kitapları: 52; Yenidizi: 6; İst. 1990
- 9) Konyalı, İbrahim Hakkı : Abideleri ve Kitâbeleriyle Üsküdar Tarihi; Cilt II; Sayfa: 279-283; İst. 1977
- 10) Kömürçüyan, Eremya Çelebi : İstanbul tarihi XVII.Asırda İstanbul; Çeviren: Hrand. D. Andreasyon; Yeni notlarla yayına hazırlayan Kevork Pamukciyan; Sayfa: 282-284; İst. 1988 (1952 baskısı var)
- 11) Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi; Cilt 7; Sayfa: 290 ve Cilt 8; Sayfa: 228; İst. 1971
- 12) Özbay, Kemal : Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri; Cilt III; II.Kitap; Sayfa: 82-83; İst. 1981
- 13) Sözen, Gürol : Bin çeşit İstanbul ve Boğaziçi Yalıları; Sayfa: 86-87; Ak Yayınları Kültür ve Sanat Kitapları: 49; Yenidizi: 3; İst. 1989
- 14) Şehsuvaroğlu, Bedi N. : Türkiye Karantina Tarihi; Doçentlik Tezi; Sayfa: 26, 118; İst. 1955
- 15) Şehsuvaroğlu, Haluk: Asırlar Boyunca İstanbul; Cumhuriyet Gazetesi eki; Sayfa: 59; İst. 1953
- 16) Yıldırım, Nuran : Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları; Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi; Sayfa: 1320-1338; İst. 1986
- 17) Çeşitli gazete kupürleri